

Nagy Zsolt¹

**Társadalomkritika a jogszociológia oldaláról
(A jogszociológia marxista megközelítése)
Munkaanyag**

Szinte nincs is olyan társadalomtudomány, mely oly szokatlanul – ellentétes tudományos álláspontok, ellentétes szemléletek, etc. – kontinuum viták és álláspontok ütköztetésének táptalaja lenne, mint a marxista szociológia. Ez persze az általános társadalomtudomány, társadalomtörténet szempontjából releváns, ám kifejezetten a szociológia, illetve – jelen esetben a jogszociológia kérdéseit is érinti, sőt – sok esetben – meghatározó jelegű. Ami a szociológiai perspektívát illeti, meglehetősen vulgárisan gazdaságsszociológiai szempontból egyszerűen a kapitalista gazdaság társadalomkritikájaként is lehetne aposztrofálni; (noha ez nem lenne közelében sem teljes körű meghatározás!). A szociológia szempontjából a teória furcsa módon történelmi ismeretek trendszerű empirikus összefüggéseiből indul ki. Vagyis innentől kezdve megkérdőjelezhető, hogy mennyiben teória, mennyiben empirizmus, illetve talán akkor jutnánk legközelebb a módszertani valósághoz, ha azt mondhatnánk, hogy e kettő egyfajta mixtúrája. Hiszen önmagában a történelmi megismerés előfeltevései is konstruálhatják a történetmondást, másrészt az elméleti előfeltevések szintén determinálhatják az összefüggéseket.² Mindenesetre a jogszociológia szempontjából a marxista álláspont elsősorban a konfliktusokra, pontosabban az egyes társadalmi csoportok érdek-összeütközéseire hangsúlyt fektető teóriájából eredeztethetők. Ami természetesen a társadalmi pozíciók elnyomó-elnyomott viszonyainak kontextusában is értelmezhető, mely kontextus nem feltétlenül csak elnyomó, hanem reciprocitási viszonylatban is lehetséges. Ezt a marxi elmélet is hangsúlyozza, miszerint nem minden viszony vagy ezt alátámasztó norma káros az elnyomottakra, sőt sok esetben az előnyös is lehet ez utóbbiak számára, továbbá kölcsönös előnyökhöz is juttathatja a különféle társadalmi osztályokat, rétegeket. Noha Marx maga is megfogalmazta, hogy „jogotok csupán osztályotok törvényre emelt akarata, amelynek tartalma adva van osztályotok anyagi életfeltételeiben”.³

Ha összehasonlítjuk *Weber* vagy *Durkheim* szociológiájával (azon túl, hogy előbbiek tényleges egyetemi katedrával bírtak, *Marx* inkább újságíróként tevékenykedett, mindhárman jártasak voltak a jog tudományában és mindhárman kritizálták is a jogi rendelkezések rendszerét. Bár az is igaz, hogy *Durkheim* és *Weber* inkább látens kritikát fogalmazott meg, míg *Karl Marx* és vele együtt *Friedrich Engels* kritikája nyíltabb és explicit módon kinyilvánított volt. Noha mindhárman foglalkoztak a gazdasággal, az ökonómia és a jog kapcsolatával, ám *Marx* nemcsak leírta a gazdaságot vagy a jogot, hanem a többi szociológiai elméletirókkal szemben kifejezett asszociatív kritikát is megfogalmazott. Annyi viszont - bármilyen hihetetlen is - mindegyik elméleti kezdeményezésben közöd, hogy a jog szociológiája alapját szolgáltatta a társalom alaposabb megismerésének érdekében.

Az elmúlt 150 évben folyamatos viták, interpretációk és újraértelmezések – politikai felhangoktól sem mentes - tárgyát szolgáltatta *Karl Marx*. Akinek írásai szerint, elsődleges célja volt a kapitalista gazdaság szisztémájának és ezzel összefüggésben az ahhoz szorosan kapcsolódó, mintegy ráépülő társadalmi struktúra kritikája. Ahhoz azonban, hogy a marxista

¹ Egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Összehasonlító Jogi és Jogelméleti Intézet.

² Erre részletesen lásd: Nagy Tamás: Josef K. nyomában. Jogról és irodalomról. Attraktor. Máriabesnyő – Gödöllő. 2010.

³ Edgar Bodenheimer: Jurisprudence. (The Philosophy and Method of the Law.) Harvard University Press. Cambridge. 1981. Ford.: Takács Péter, Szilágyi István, Czine Gáspár. In Szabó Miklós (szerk.): Bevezetés a jogbölcseleti gondolkodás történetébe. Miskolci Egyetem. Jogbölcseleti és Jogi Történelmi Intézet. Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszék. Miskolc. 1991. 56. p.

jogszociológiai kritikát áttekintsük, mindenképpen át kell tekinteni *Marx* társadalmi-gazdasági kritikáját. Ugyanakkor ez rendkívüli nehézségekbe ütközik, hiszen a hazai társadalomtudományi, szociológiai, jogszociológiai és jogelméleti irodalom, mintegy negyven éven keresztül – egyszerűbben vagy tudományos értelemben komolyabban – ezen az alapokon nyugodott. Következésképpen tengernyi irodalom újraértelmezte téziseit, és szakmai szempontból (értsd: jogszociológia) is ez érvényesült, továbbá a politikai konnotációk át- és áthatották a kérdéskört. Mégis fontos egy rövid összefoglalót adni alapvető, a társadalom és a jog kapcsolatát meghatározó aspektusairól.

Marx szociológiájának alapvető tézisei

Mielőtt fókuszpontba kerülne *Marx* társadalomelmélete talán érdemes némi élettörténeti kérdéseket is feltárni. *Karl Marx* (1818-1883) *Trier*-ben született (Rajna-Vidék); fiatal korában a bonni egyetemen tanult, később pedig a *Berlini Egyeteme* járt és többek között *Friedrich Kral von Savigny*től hallgatott előadásokat jogtudományból. Mellesleg *Berlin*be érkezése után nem sokkal ismerkedett meg *Georg Hegel* filozófiájával és gondolatvilágával, és ez volt az a pont, amikor *Marx* felhagyott jogi tanulmányaival és kizárólag a filozófiára kezdett koncentrálni. Majd ennek eredményeképpen négy év múlva a *Jénai Egyetemen* filozófiából doktorált. Am nézetei miatt, amelyet több cikkben is publikált, a porosz oktatási miniszter kezdeményezésére lényegében „feketelistára” került, vagyis az akadémiai karrier kapui így nem nyílhattak meg számára. Emiatt fordult az újságíráshoz, s 1942-ben már a radikálisan liberális *Rheinischer Zeitung* főszerkesztője lett. Az újság radikális szemlélete, illetve többek között az Ő írásai miatt a lapot tizenöt hónapnyi működés után a kormány cenzúráztatni kezdte. A lapnál töltött időszak alatt találkozott – egy élethosszig tartó barátságot eredményező – szellemi társsal, *Friedrich Engelsszel* (1820-1895) aki addig is írt önálló munkákat, de ismerkedésük után leginkább együtt dolgoztak, ezért sok esetben nehéz megkülönböztetni kettőjük gondolatvilágának különbségeit, illetve hogy a munkák melyik része köszönhető egyiknek vagy másiknak.⁴

Bár *Marx* intellektuális influenciája sokrétű és sokféle, egyvalami mégis kimondható, nevezetesen, hogy filozófiáját végigkísérte *Hegel* gondolatmenete: a tézis, antitézis, szintézis problémaköre. Noha ez már manapság evidencia, de azért egy kicsit részletesebben kifejtve ez annyit jelent, hogy ha létezik egy tézis, egy alapvető premissza, akkor szükségképpen kialakul, illetve létezik egy ellentétpárja, egy antitézis; vulgárisan kifejezve, mint a „jó”-„rossz”. Mindennek az antagonisztikus ellentétéből, kialakul egy szintézis, ami után szintén egy tézis következik és így tovább. Ez a dialektikus ellentét, illetve ennek következményei jelentik alapját az emberi tudat fejlődésének. De ezt a gondolatmenetet nemcsak az emberi tudatra alkalmazta, hanem például a társadalmi változásokra vagy éppen a jog, jogrendszer változásaira is, továbbá annak belső kontradikciójára, és a társadalom és a jog ellentmondásaira is.

Szociológiája (mely nem elválasztható a jogszociológiától) rendkívüli komplexitást és diverzitást mutat; magában foglal történelmi, gazdasági, filozófiai, társadalomfilozófiai és jogi aspektusokat is. Mindennek következménye a lexikonszerű megállapítás: a történelmi materializmus, mely alapján a társadalom alapra és felépítményre tagolódik: előbbi jelenti többé-kevésbé a gazdaságot és a társadalmi létet, míg utóbbi a szociológiai értelemben vett kultúrát (itt lehet a nyelvről, vallásról, ideákról, attitűdökről, etc. beszélni). Persze ahhoz, hogy megértsük a marxista, illetve neo-marxista jogszociológiát érdemes egy kissé áttekinteni az egyébként régióinkban meglehetősen ismert és sokszor megírt téziseket.

A történelmi materializmus egy dialektikusba való „továbbvitele” a metafizikai absztrakciónak, mellyel meg lehet magyarázni a társadalmi-gazdasági változásokat is, s mi több a gondolatmenet kiterjesztésével egy olyan univerzális princípiumként lehet rá tekinteni, ami

⁴ Edgar Bodenheimer i.m. 56-57. p.

alapján az egész emberi történelem irányítóelveként is felfogható. Végző soron ennek kicsúcsosodása a Kommunisták Kiáltványában (1848) manifesztálódott, miszerint „a létező társadalom nem más, mint a különböző társadalmi osztályok harcának története”. A nyugati civilizáció - az alsóbb osztályok elnyomása és gazdasági kiaknázása determinációja mellett - leírható egy gazdasági-társadalmi konfliktusok, antagonisztikus feszültségek a vagyonosok és a vagyontalanok, a hatalommal bírók és az elnyomottak között. S végző soron a szociális és ökonómiai konfliktus adja meg a dialektikus társadalmi progressziót, mivel az osztálykonfliktusok a meglévő társadalmi rendszert felbomlasztják, melyet mindig egy új vesz át, és ennek körforgása zajlik időről időre. Ennek megfelelően hat különféle - fejlődésben is diszkrét - társadalmi rendszert határoz meg: 1. primitív kommunisztikus társadalom, 2. rabszolga-társadalom, 3. feudalizmus, 4. kapitalizmus, 5. szocializmus, és végül 6. a modern kommunizmus. Jogszociológiai szempontból jelen esetben persze a kapitalizmus (annak leírása és magyarázata) válik lényegessé.⁵

1. A primitív kommunisztikus társadalomban nem voltak igazi szociális különbségek, a közösség egyszerű munkamegosztást és egyfajta megkülönböztetést jelentett; mivel bizonyos társadalmi csoportok végeztek meghatározott munkákat. (Vadászat, gyűjtögetés, tűzörzés, etc.) Magántulajdon nem létezett, minden eszköz a túlélésért szolgált, továbbá lényegét tekintve minden a közösségé volt.
2. Ez leginkább az ősi Görögországra vagy Rómára, illetve a keleti magas-kultúrákra volt jellemző, függetlenül azok államformájától. Ezeken a területeken megjelent a magántulajdon, és két eltérő társadalmi osztály: az elnyomók és az elnyomottak. (Ez nemcsak a rabszolgák és uraik között állt fenn, hanem a különféle vagyoni osztályba tartozó néprétegek között is.)
3. Ez a társadalmi-gazdasági szisztéma leginkább a föld birtoklásán alapult, vagyis a földbirtokos (*landowner*) használatba adta a parasztságnak földterülete egy részét, ami miatt a parasztság munkával és terményei nagy részével fizetett a birtokosnak. (Egy érdekes megjegyzés: nem igazán létezett tulajdon!) Bár a jobbágy – a rabszolgával ellentétben – lényegében jogilag szabad volt, ám nem volt igazi jogosultsága a birtokosokkal szemben; így „adó” formájában az általa termelték nagy részét elvonhatták. Emellett ugyan ők használták a termelési eszközöket (elsősorban a földet), azok nem képezték sem tulajdonukat, sem jogi értelemben birtokukat.
4. Legnagyobb figyelmet természetesen saját korának rendszerére az ipari kapitalizmusnak szentelte, hiszen egyfelől ebben a társadalmi-gazdasági rendszerben élt, másfelől ellentétben a korábbi szisztémákkal is sok folyamat – értékelése szerint – rejtve maradt, vagyis nem volt igazi jogi megkülönböztetés (nemesek – nem nemesek, stb.), nem csupán két osztály létezett (elnyomók és elnyomottak) ugyanakkor mégis nyilvánvaló volt a „kevesek gazdagsága és sokak szegénysége”. Így könnyedén felmerülhetett a kérdés: vajon milyen rejtett mechanizmusok okozhatják ezt, ha látszólag az egyszerű kommunisztikus társadalom kvázi jogegyenlősége létezik, ám még sincs sem közösség, sem azok szolidáris formája. *S itt kezdődik az igazi kritikai szociológia.* Bár a kapitalista társadalmi rendnek többféle formáját is feltárták, az ipari termelésben látták a kezdeteket: három kérdés körül artikulálódik a problémakör. Egyrészt a tulajdon (feudalizmus utáni) megjelenése, ami már jogilag is kifejezetten védett volt; másrészt akár a manufaktúrális, akár ipari méretekben megvalósuló termelés, mely egyértelműen felesleg termelt; harmadrészt ennek a feleslegnek a szabad piacon

⁵ Javier A. Trevino: *The Sociology of Law. Classical and Contemporary Perspectives.* Transaction Publishers. New Brunswick (U.S.A.) London (U.K.) 2008. 94-95. p.

való eladása, eladhatósága. Az industrialista világban ez már oly mértékű lehetett, hogy a profit ugrásszerűen megnőtt, tehát a termelésre alapozott gazdaság egybefonódott a piacra alapozott ökonómiával. Persze ennek is voltak feltételei, így a termelési eszközök tulajdona; a megtermelt eszközöket úgy lehet eladni, mintha az az eladó kizárólagos tulajdona lenne; a munkát és a megtermelt javakat is egyszerűen egy általános egyenértékessel ki lehet fizetni, ezért a munkás tulajdonképpen a munkáját adja el. Ehhez hozzá tartozik egy jogelméleti jellegű paradigma, miszerint a *laissez-faire* ideológia alapján az állam nem avatkozhat be a privát kezdeményezésekbe, hiszen azok a gazdaság fejlődésének zálogai. Ezáltal pedig megjelentek vagy újjáalakultak (a már addig is meglévő) osztályok, noha sem *Marx*, sem *Engels* nem adott konkrét definíciót eme kifejezésnek, bár felismerték, hogy a különféle szegmensek nem egyformán ragaszkodtak, a burzsoá és proletariátus megkülönböztetéshez. Ezért talán *Isajah Berlin* társadalomfilozófus koncepcióját lehetne erre használni, miszerint az „osztály személyek azon csoportja a társadalomban, akiknek élete és pozíciója a társadalmi produktumok elosztásában determinált, és ami a társadalmi struktúrában ezáltal meghatározott”⁶.

A *burzsoázia* a gazdasági szempontból domináns „kaszt”, vagyonnal, az anyagi javak fölötti kontrollal, a munkaerő feletti szabályozás hatalmával, a termelési eszközök, technológia, gépek, etc. tulajdonával rendelkezik. S innentől kezdve nem közvetlenül aknázzák ki a munkásságot, hanem egyszerűen csak kevesebb jövedelmet biztosítanak, mint amennyit valójában megtermelnek. (Egyszerűen a lehető legkevesebbet fizetnek, hiszen a munkanélküliség társadalmi ténye önmagában elegendő „erőt” képvisel, hogy nem kelljen nagyobb jövedelmet biztosítani.) A *proletariátus*, mint „alávetett kaszt” vagyontalan, „s ahhoz, hogy fenntartsa önmagát, kénytelen munkáját eladni”,⁷ vagyis innentől kezdve a munkások inkább eladandó tárgyként, sem, mint emberi lényekként kezelendők.

Ehhez szorosan kapcsolódik a marxi értelemben vett elidegenedés fogalma, ami egyszerűen kifejezve egyfajta (az emberek egymás iránti) elhidegülését, szeparációját jelenti. Egyszerűbben kifejezve az emberek egyre inkább úgy érzik, hogy a társadalmi történések nem vonatkoznak, nem hatnak ki rájuk, nincsenek kapcsolatban velük, szükségleteikkel, céljaikkal, motivációikkal. Nos, ez az egyébként napjainkban is tapasztalható, sőt egyre erősödő folyamat több formában jelenik meg:

- A munkásosztály tagjai elidegenednek egymástól, mivel egyszerű árucikként tekintenek rájuk (lényegében a heti vagy éppen havi bér a vételár).
- A munkás elidegenedik munkájának eredményétől, mivel semmilyen ellenőrzést nem gyakorolhat fölötte (csupán egy részmunkát végez, melynek sem eredményét, sem értelmét nem látja).
- Ha nem láthatják munkájuk gyümölcsét a munkától és a produktumtól is elidegenednek.
- A munkások elidegenednek egymástól, például az osztálykülönbségek miatt.
- A munkások elidegenednek egymástól, mivel mindenki a produktum egy adott részmunkáját, és csak azt a részmunkát végzi, következésképpen mindegyik csak saját részmunkájára koncentrálhat, így nem ismerik sem a másik munkarészét, sem a másik tulajdonságait, tulajdonképpen nem ismeri a másikat (s még igazi kommunikáció sincs köztük).

⁶ Isajah Berlin: Karl Marx: His Life and Environment. Third Edition. Oxford University Press. New York. 1973: 127. p.

⁷ Friedrich Engels: Principles of Communism. In: Karl Marx – Friedrich Engels: Collected Works. Vol. 6. International Publishers. New York. 1975. 341-357. 341. p.

- Az elidegenedés további forrása, hogy valódi kapcsolat esetleg a termékek cserélésénél, pontosabban annak kifizetésénél jöhet létre.
- Végző soron az emberek nem igazán látják létük értelmét, így elidegenednek önmaguktól is.

Az elidegenedés miatt, már nincs igazi közösségi szabályozás (mint a régi-jó jog, vagy a szokások) mivel nincs igazi közösség sem, ezért a társadalom szükségletei esetleg a javakban mérhetőek. *Marx* szemében az anyagi feltételek manipulálása lett a társadalmi szükségletek kielégítésének forrása. Így például a jogrendszer pusztán azért hozták létre, hogy a társadalom tagjainak viselkedése kiszámíthatóvá váljon (amit régen a szokások biztosítottak) vagy, hogy a közösség tagjai megvédjék önmagukat és tulajdonukat. S inentől kezdve a jog látszólag „saját életet él”, és nem úgy látszik, mintha nem is társadalmi produktum lenne, hanem egy objektív entitás, mely öröktől fogva létezett, egy (Istenhez hasonló) személytelen, és paradox módon, saját jogán alapuló autoritás. Továbbá ez azt a látszatot is kelti, hogy az egyes individuumokat (mivel már nincsen közösségi szabályozó erő) egy szinte természetfeletti, de mégis emberi hatalomnak kell kormányoznia.⁸

A fentiekből még egyértelműen nem következne, de a tulajdon szerepe kulcsfontosságú, és ebből már levezethető, hogy a marx értelemben vett társadalmi felépítmény, legyen az morális, intellektuális, esetleg vallási hit, ideológia, értékek, habitusok, tudományos ideák vagy épp a jog; mindezek csupán azt szolgálják, hogy a burzsoázia megvédhesse saját ipari, kereskedelmi, pénzügyi érdekeit, s így domináns osztályként maradjon fenn. S mindezt úgy prezentálva, mintha ez a természet rendje és annak tökéletes materiális megvalósulása lenne, s ezt fenntartandó, a szabályozások a legnagyobb reverenciával bírják, akár „misztikusnak” is tekinthető természet adta normák lennének. „A jogrendszer úgy jelenik meg, mint egy független entitás, mely az igazságosságból származtatható (...) saját maga által alapított (...) és a társadalom elfelejti, hogy az valójában saját gazdasági helyzetének leképezései.” (*Friedrich Engels*)⁹ Ha a materiális produktum a szocialitás világában jön létre, értelmet adna a közösség tagjai életének, létének. Így láthatnák munkájuk eredményét, és értelmét, ami mentális és fizikai értelemben is javíthatná munkájuk minőségét. (Hozzá kell tenni: nem a mennyiségét!) ez pedig az individuumok szociális relációjához is hozzájárul; s jogi szempontból furcsán hangzik, de munkájának eredménye egyben fikcióként, „tulajdon” is lesz. Ám a kapitalista társadalomban nemcsak a termék, de a termelő, sőt a termelők közti viszonyok is tulajdonná válnak.¹⁰ Sőt nemcsak tulajdonná, hanem egyben terméké is, melyek a produktumokhoz hasonlóan cserélhetővé, eladhatóvá alakulnak; vagyis előbb-utóbb az általában vett társadalmi kapcsolatok vagy viszonyok, éppúgy, mint a termékek a tulajdon részét képezik, s cserélhetőek, eladhatóak, megvásárolhatóak lesznek.

Marx álláspontja szerint a társadalmi szituáció a gazdasági-pozicionálás helyzetnek köszönhető, miszerint az alapok határozzák meg a felépítményt: az uralkodó osztályok attitűdje egyszerűen behatárolja az elnyomottak szemléletét és ez egy paradigmatis ideológiává, mi több erkölcsi értelemben helyessé, „jóvá” vált. S ez a különféle korokra

⁸ Ennek részletes leírása a strukturális funkcionalizmusban jelenik meg; eklatáns példát szolgáltat *Niklas Luhmann*, vagy magyar adaptációja *Pokol Béla*. Vö.: *Pokol Béla: A professzionális intézményrendszerek elmélete*. Felsőoktatási Koordinációs Iroda. Budapest. 1992. 135-155. p. Ahol a politikai rendszer már nem a közösség ügyeinek intézése, hanem a hatalom megszerzése, vagy a hatalom hiánya. (Kormányon maradni vagy ellenzékbe menni.)

⁹ Friedrich Engels: *The Housing Questions*. In: Karl Marx – Friedrich Engels: *Selected Works*. Vol. 1. Foreign Languages Publishing House. Moscow. 1955. 546-634. 623. p.

¹⁰ Javier A. Trevino. i.m. 98. p.

is igaz, mivel a gazdasági alap megváltoztatja a felépítményt, ezzel párhuzamosan a társadalom szemléletét is, ami előbb-utóbb ideológiává vagy éppen - nem messze az előbbi meghatározástól - vallássá emelkedhet. Így a jogi felépítmény nem más csak a gazdasági hatalom textuális prezentációja, miszerint a tiltások és a negatív szankciók csupán a vagyon (tulajdon) védelmét, ezzel együtt a szabad piac cseréjével az előbb említettek felhalmozását szolgálják; ahogy Marx fogalmazott: „a jogalkotás, legyen az politikai, büntetőjogi vagy civiljogi, semmi mást nem jelent, mint szavakba öltetni a gazdasági viszonyokat.”¹¹ Ehhez kapcsolódik Marx talán legismertebb aforizmája, miszerint „nem a az emberek tudata határozza meg létüket, hanem létük határozza meg a tudatukat”.¹² Mellesleg ettől függetlenül elismerte, hogy a gazdaság nem egyirányúan hat a tudatra, hanem ez fordítva is igaz, csupán előbbi hatása erősebb, mint utóbbié. De mi történik akkor, ha a termelés anyagi erőforrásai konfliktusba kerülnek a termelés társadalmi relációjával. Nos, ekkor következhet az akkor még meg nem valósult ún. szocializmus.

5. Marx álláspontja szerint a kapitalista társadalmi szisztéma vitathatatlanul össze fog omlani, s ezt veszi át az ötödik – egyben átmeneti – gazdasági, társadalmi rendszer, nevezetesen a szocializmus. Ebben a helyzetben fokozatosan megszűnik a termelőeszközök magántulajdona, s mindezek átmennek közös tulajdonban (nem polgári jogi, hanem társadalmi értelemben) és ezzel együtt a termelés már nem magáncélokot, hanem a köz érdekét szolgálja. Ezzel párhuzamosan az agrárgazdaság és annak alapját szolgáló földtulajdon, az ipari termelés alapját szolgáló tulajdon, a technológia, a felépítményi rendszer intézményes oldala, mint oktatás, egészségügy, központosítottan állami irányítás alá kerül.

De a szocializmus realizálásához, mindenekelőtt a proletariátus osztálytudatának kell megváltoznia: szükséges felismerniük, a velük szemben alkalmazott elnyomást és kizsákmányolást, aminek következtében képesek lennének megszervezni önmagukat, hogy megdöntsék a burzsoázia termelés fölötti ellenőrzését. *Filozófiai szempontból a kapitalizmus a tézis, a proletárforradalom az antitézis, aminek következtében létrejövő szintézis pedig a szocializmus*, ami a munkásosztály és a burzsoázia harcának eredménye.

6. S végül *Marx* szerint az utolsó társadalmi állapot, amely a történelmi folyamatok elvitatatlán, determinisztikus betetőződése: a kommunizmus. Ebben a rendszerben teljesen megszűnnének a társadalmi osztályok, így bármiféle elnyomás immáron lehetetlenné válna, továbbá ezzel párhuzamos lenne a gazdaságban a termelés kommunitárius módja. Ez a társadalom tagjai számára a teljes emancipációt jelentené (nem lenne megkülönböztetés, sem vagyoni alapon, sem például akár - persze nem biológiai alapon értve - nemek szerint) ezzel pedig megszűnne az elidegenedés minden formája. Továbbá az álom léte sem lenne szükséges, hiszen a normákat már nem kell létrehozni, betartatni, hiszen a társadalmi equilibrium immáron megteremti az együttélés minden formáját.

Egyébként összegezve a történelmi materializmus eme formáját, el lehet mondani, hogy mind *Marx*, mind *Engels* gondolkodásmódja nem volt feltétlenül csak és kizárólag a materializmus talaján, sőt bizonyos szempontból idealisztikus is volt, hiszen egy ideális állapotot vizionáltak, annak ellenére, hogy a felvázolt materiális történelmi folyamatok ezt nem feltétlenül támasztották alá. Az is igaz, hogy szociológiai szempontból nagyon sok helyes leírással és magyarázattal szolgáltak, s a politikai kérdések elsősorban - paradox módon - a

¹¹ Karl Marx: *The Poverty of Philosophy*. Foreign Languages Publishing House. Moscow. 1900. 83. p.

¹² Karl Marx: *A Contribution to the Critique of Political Economy*. Introduction by Maurice Dobb. Inernational Publishers. New York. 1972. 21. p.

marxi determinizmusból is fakadtak, mivel *Marx* kénytelen volt az akadémiai karriert felváltani újságírással, s jogszociológiája már sokkal inkább az újságírás keretei között realizálódott.

A szociológiai előfeltevésekből következő jogszociológiai kérdések korabeli praktikuma

1. Egy történelmi előzmény: az úgynevezett „*Black Act*”

Az alcímben megnevezett „Fekete törvényt” Angliában fogadta el a képviselőház (*House of Commons*) 1723-ban, noha csak három évig volt hatályban, ám megújítva és hatályában kiterjesztve 1758-tól alkalmazása állandó gyakorlattá vált. (Nem szabad elfelejteni, hogy Anglia már korábban a „kapitalizmus útjára” lépett!) Bár a törvény érvényesülése sok esetben megkérdőjelezhető volt, olyan cselekményeket sújtott súlyos büntetéssel, melyek a „józan észről” (*common sense*) meglehetősen távol álltak.

„A bűncselekmények fő csoportját képezték a vadászatok: állatok megsebesítése vagy elrablása. Ide tartoztak a szarvasok, különösen a dámszarvasok, a nyúl vadászat és az orvhalászat. Fővesztéssel járhatott, ha a gyanúsított ezt fegyveresen vagy álruhában követte el, a szarvasok esetében, illetve ha a felsorolt cselekmények a király erdeiben történtek, függetlenül az álöltözettől vagy a fegyver használatától.”¹³

A törvény egyébként olyan „bünszervezetek” ellen született, amelyek alapvetően szarvas- és nyúl vadászatra specializálódtak, továbbá általában lovasok voltak, és maszkot viseltek, az erdőörököt megtévesztették, illetve az állatok megölésén kívül eltulajdonították az erdei fák egy részét is. (Mellesleg tevékenységük hozzájárult az erdők élővilágának egyensúlyba tételéhez, a legelő és az állatvilág megfelelő állapotban való fenntartásához. Valójában a szegényebb rétegek, egyébként a tehetősebbek számára is, életvitelének jobbá tételéhez járultak hozzá. A szarvas csupán szimbóluma volt a törvény társadalmi elfogadottságához, és a hagyományos szokások megváltoztatásához, hiszen a norma szövege szerint ehhez az összekötött gallyak, amelyeket saját használatra gyűjtöttek, is hozzátartoztak.)¹⁴ Igazság szerint az arisztokrácia birtokainak (*private land-ownership*) igen szigorú védelméről volt szó, akiknek így előjoguk volt a vadászatra, halászára, s mi több, lényegében egyfajta állatkert fenntartására, amolyan „parkféleképpen, amivel a többi arisztokrata előtt büszkélkedni lehetett”, mely birtokokat már körbekerítették, hogy a közelben lakókat eltiltsák a közösségi használattól (*common usage*).¹⁵ Természetesen mindezek az arisztokrácia gazdagságának növelését szolgálta a falusisak, illetve a kisbirtokosok megélhetésének rovására.¹⁶

„Tulajdonképpen a pénz és a törvény elvitte a tetőt is a szegényebb rétegek feje fölé. A XIX. század folyamán bírói döntések sorozata jogi nyelvre konvertálta a tulajdonjog abszolutizálását (...) így a jog a valóság komplexitását egybevágó, szimplifikált döntésekké változtatta. (...) Vagyis a rászorulóknak tradicionális jogát egyszerűen újradefiniálták, mint vadászás, falopás, tilosban járás, birtokháborítás.”
*Az eredmény: a szokást kriminalizálták.*¹⁷

¹³ Edward Palmer Thompson: *Whigs and Hunters. The Origin of the Black Act*. Pantheon Books. New York. 1975. 22. p.

¹⁴ Uo. 64. p.

¹⁵ Magas kőfalakkal, tüskés kerítésekkel vagy később (XIX. század) szögesdrótokkal vették körül, mely utóbbi, nem mellesleg, megszüntette a rideg állattartást is. Javier A. Trevino i.m. 103-104. p.

¹⁶ Edward Palmer Thompson i.m. 245. p.

¹⁷ Uo. 241. p.

Az angol parlamentben ülő konzervatívok elég hatalommal rendelkeztek ahhoz, hogy a *Black Act*-et megszavazzassák, továbbá hogy a benne foglalt cselekmények a felségsértés, a rendszer elleni lázadás kategóriájába tartozzanak. Valójában a bűnözőknek nyilvánított személyek cselekményeire adott szükséges válaszként meghatározva saját érdekeiket, birtokaikat, véső soron státuszukat védelmezték: a korabeli törvények az angol történelem e szakaszában „sokkal kevésbé a személyekhez, mint inkább a pénzhez, vagyonhoz voltak köthetőek”.¹⁸ Persze a szabály semlegesnek látszott, hiszen mindenkit egyenlően érintett, de valójában *Thompson* szavaival ez egy „osztályokat érintő csalás volt”.¹⁹ Mindez természetesen megegyezik *Marx és Engels álláspontjával, miszerint a jog a gazdasági előnyökkel bíró osztályok által manipulált.*

2. Törvény az erdők védelméről

Karl Marx 1842 októberében és novemberében a *Rheinischer Zeitung*-ban öt cikkből álló sorozatot publikált „Vita az erdei tolvajokról szóló törvény” címmel. A cikksorozat apropóját az adta, hogy a Rajnai Szövetségi Gyűlés megtiltotta, hogy bárki (a tulajdonát nem képező) erdőkben fát gyűjtsön. Hangsúlyozandó, hogy nem illegális fakitermelésről volt szó, hanem a lehullott gallyak, fadarabok összeszedéséről. De már ez előtt is, esetleg épp ennek mintájára több német állam is ezzel kapcsolatos új kódexeket vezetett be vagy a meglévőket módosította; ráadásul egészen extrém szabályozások léptek életbe.

Például Badenben 1833-ban 220 §-ból álló minden részletre kiterjedő szabálygyűjteményt hoztak az erdők kisajátításáról. Tübingiában hasonló kódex lépett életbe, ami többek között – egészen abszurd és meglepő módon - megtiltotta a szeder és a gomba szedését is. (Egyedül az elszáradt leveleket, illetve a szemetet lehetett összegyűjteni esetleg takarmány céljából, de csak azoknak, akiknek bizonyíthatóan erre extrém szüksége volt.) A szabályok megszegését egyértelműen súlyos bírsággal vagy börtönnel lehetett büntetni; különösen súlyos szankcióval járt a fa tetejének májusfa, karácsonyfa, szerszámnyél, petrencerúd, stb. céljából való levágása.²⁰

Természetesen a fenti szabályozásoknak van társadalmi kontextusa, méghozzá elsősorban egy szokásjogi összefüggés. A rajnai parasztságnak (*marxi* kifejezéssel élve agrárproletariátus) tradicionális szokásuk szerint rendszeres, illetve a hagyomány szerint megengedett volt, hogy saját használat céljából az elhullott ágakat összegyűjtsék, amit aztán vagy saját maguk használtak fel (például fűtésre) vagy összekötve jövedelmük kiegészítése céljából eladták).²¹ Még a XIX. században is az erdők, illetve a földek ilyen irányú arányos igénybevétele – főleg gazdasági hanyatlások, válságok idején – megengedett, illetve szokásszerű volt. (A folyók környékének megtisztítása az aljnövényzettől, ezek téli takarmánynak való felhasználása, a faanyag felhasználása a háztartásokban, stb.) Azonban az 1820-as évek végi agrárválság, továbbá az ipari termelés megnövekvő igényei miatt ezeket a szokásokat korlátozták. *Peter Linebaugh* szavaival: „a Rajna menti gazdagabb populációt is megérintette a válság, gazdasági viszonyaik fenntartása miatt szükségessé vált a

¹⁸ Uo. 197. p. Ez egyáltalán egyfajta alsóbb rétegek elleni összeesküvés egyszerűen csak a konzervatív pártiak nagy része is a vagyonosokhoz tartozott, és egyszerűen éltek a lehetőséggel és alkalommal a szabályozások meghozatalára. Uo. 207. p.

¹⁹ Edward Palmer Thompson: *Customs in Common*. The Merlin Press. London. 1991. 175-176.

²⁰ Peter Linebaugh: *Karl Marx, The Theft of Wood, and Working Class Composition: A Contribution to the Current Debate*. 6. *Crime and Social Justice*. 5-16. 1976. 13. p.

²¹ Az Ószövetség törvényei is megengedték, hogy az aratás után a földeken maradt gabonát bárki összegyűjthesse, akinek nincs földbirtoka; továbbá szerte Európában voltak karitatív szabályozások (ezek törvényi formát is ölthettek vagy szokásjogként is érvényesülhettek) melyek az ehhez hasonló szegényjogokat alanyi jogként tartották számon. Edward Palmer Thompson i.m. 175-176. p.

megállíthatatlan kisajátítási rendszer bevezetésével a meglévő szokások törvényi korlátozása”.²²

Ugyan meglepőnek tűnik, de a század közepére az erdők produktumai (bármilyen nevelésnek tűnik is) egyre fontosabbá váltak; az erdőségek agrárproduktumainak értéke a piacokon egyre nőtt, mivel felhasználhatóak voltak a vasútépítéshez, hajóépítéshez, a gőzerő meghajtásához, alkatrészek, pilonok készítéséhez, faszén előállításához, cseréplécekhez, etc.²³ Innentől kezdve természetesen a társadalom legalsó rétegei ellen indult „támadás”, s az ő jogait kezdték korlátozni, vagyis ez együtt járt a német kapitalizmus fejlődésével, a dialektikus konfliktus alapján a közös javak maradékának kisajátításával, s ezzel kiterjesztve a kapitalista gazdaság megjelenését.²⁴ Ráadásul, miután az erdőségek fele állami tulajdonban volt, így a rendőrség közvetlenül ellenőrizhette a „falopást” és közvetlenül indíthattak büntetőeljárást, így a bűncselekmények száma drámaian megemelkedett: például Poroszországban a bűncselekmények háromnegyede összefüggésben volt az erdőségekkel.²⁵

Marx és Engels így jutott el a jogon belüli ellenmondás problematikájához, ugyanis a fentiekből is egyértelműen következik, hogy a társadalom alsóbb rétegei „sérülékenyebbek” a jogi eljárásokkal szemben. Ez pedig *a jog ellenmondásosságát bizonyítja*, hiszen elvileg a szabályok mindenkire egyformán vonatkoznak, valójában azonban sokkal inkább a szegényebb rétegekkel szemben érvényesülnek.²⁶ Visszatekintve az erdőségekre a jog egyrészt védelmezte az erdőket a természetes regenerációt biztosítva, másrészt azonban a jogot a gazdag rajnaiak érdekében használták, hogy megvédje saját privát jogosultságait. A jog kényszeríthette ugyanis az elkövetőt, hogy a tulajdonosnak dolgozzon annak fejében, hogy megtérítse az okozott kárt. Vagy másképpen, egy kissé tágabban megfogalmazva, a jog védi a közérdeket, mindezt az állami autoritás ideájával alátámasztva, ugyanakkor ugyanez a jog védi (büntetésekkel, magával a büntetőjoggal) az anyagi értelemben vett privát érdekeket is,²⁷ így a jog igazi hatása, hogy a magánérdekeknek alávesse mindent és mindenkit.²⁸ S mivel az alsóbb társadalmi rétegek számára a jog informális ezért (*Eugén Ehrlich* megállapításához hasonlóan) normarendszerük inkább a hagyományaikon, szokásaikon alapul, mint a törvényhozás által hozott jogszabályok ismeretén, így gyakorlatilag elkerülhetetlen, hogy saját normáik ellentétbe kerüljenek az írott joggal.²⁹ Ez a tulajdon esetében talán a leginkább nyilvánvaló, mert az említett szokásokon belül általában nem a tulajdonjog képezte a központi jelentőséget (általában a többség nem rendelkezett tulajdonnal vagy a fogalom sem volt köztudomású) míg az írott jogszabályoknak a tulajdon fogalma áll középpontjában; tehát *a két normarendszer homlokegyenest ellenkezik egymással*. Persze a szokásjognak megvan a történelmi gyökere, ami nem törölhető ki a kollektív tudatból; ez a „tulajdon” esetében egy kétértelmű középkori felfogás explikációja. *Marx* szerint az alsóbb rétegek szokásjoga szerint, a tulajdon nem karakterizálható egyértelműen, ugyanis nem volt feltétlenül magánjellegű, de nem volt egyértelműen közösségi jellegű sem, hanem a kettő mixtúrája, melyet a középkor minden intézményében megtalálhatunk.³⁰ Ám az idők folyamán ez a mixtúra kizárólagosan

²² Peter Linebaugh i.m. 11. p.

²³ Uo. 1976: 12. p.

²⁴ Uo. 1976: 6. p.

²⁵ 1840 előtt minden 6 lakosból egy követte ezt a bűncselekményt, utána viszont már minden 6 lakosból 4. Uo. 1976: 13. p.; Franz Mehring: Karl Marx: The Story of a Life. Humanities Press. Atlantic Highlands. New Jersey. 1966: 41. p.

²⁶ Maureen Cain and Alan Hunt: Marx and Engels on Law. Academic Press. New York. 1979. 19. p.

²⁷ Karl Marx: Debates on the Law of Thefts of Wood. In: Karl Marx – Friedrich Engels: Collected Works. Vol. 1. International Publishers. New York. 1975. 224-263. 259. p.

²⁸ Paul Phillips: Marx and Engels on Law and Laws. Barnse and Noble Books. Totowa. New Jersey. 1980. 14. p.

²⁹ Maureen Cain and Alan Hunt. i.m. 6. p.

³⁰ Karl Marx i.m. 232-233. p.

magánjellegűvé alakult át, s így annak megsértését bűncselekményként aposztrofáltak: lopás, birtokháborítás, rablás, stb. S mivel egyazon jogi kategóriát használnak a különböző cselekményekre, ezáltal bizonyos rétegek haszonélvezői, mások pedig károsultjai lesznek ugyanannak a jognak.³¹ Ez pedig magában hordoz egy retorikainak tetsző kérdést: „*Ha tisztán látjuk a jogot, s látjuk, hogy a különböző cselekedetekre azonos fogalmakat alkalmaz, figyelmen kívül hagyva a differenciákat, nem hordozza önmagában saját pusztulását?*”³²

3. A cenzúra kérdése és vita a sajtószabadságról

Marx egyetértett *Hegel*nek azon állításával, hogy a jognak elvileg a szabadság zálogának kellene lennie; ezzel szemben a cenzúra az állam (kormány) monopóliuma a szabadság tézisével ellentétben a *hegeli* antitézis. A konkrét probléma akkor merült fel, amikor *IV. Frigyes Vilmos* porosz király még trónra lépésekor a sajtószabadság szószólójaként „tetszelgett”, ám 1841-ben a kormány nyomására egy új cenzúratörvényt adott ki, mely a sajtóval szemben túlzottan szigorú ellenőrzést vezetett be.³³ Ez jogelméleti szempontból azt jelentette, hogy a jogi szabályozás a végrehajtás számára egyáltalán nem vagy csak minimális diszkréciót engedélyezett. 1842-ben *Marx* írt a szabályozással kapcsolatban egy cikket a *Die Deutschen Jahrbücher* magazinban „Megjegyzések a legutóbbi porosz cenzúraszabályozáshoz” címmel, s ez a cikk jelentette *Franz Mehring* szerint *Marx* politikai karrierjének kezdetét.³⁴ Bár ironikus módon épp az új törvény miatti cenzúra nem engedte megjeleníteni (később az *Anekdota Philosophika* elnevezésű ifjú hegelianusok lapjában jelent meg Svájcban). A tanulmány lényege szerint a törvény a dialektika mintapéldája, mivel épp az állam etikai esszenciáját tagadja meg, így ez az etikátlan és irracionális, inkonzisztens norma önmagát számolja fel. Ezen túl épp ellentmondásossága miatt enged meg egy őszinte vitát Poroszország belső problémáiról.³⁵ Míg a korábbi 1819-es törvény (melynek egyes rendelkezései még továbbra is hatályban maradtak) épp az ilyen problémák „kitálatását” tiltotta.³⁶ Az új törvény csak olyan kritikát engedett meg, mely „illendő és a helyes gondolatokra hajlamosít”, ám azt nem határozza meg, mit is jelent a „hajlandóság”, „illendőség”, „helyesség” kifejezése, vagyis *Marx* szerint a jog azért büntet valaki, amit gondol, és nem azért amit cselekszik;³⁷ a gondolatok elítélése a jog szféráján kívül található - *orwelli* gondolatvilág-, ami nem jog, hanem jogtalanság. *Marx* jellemzése szerint:

³¹ Viszont az előkészített törvény nem tesz különbséget a lehullott fadarab és a kivágott fa között; s mivel mindkettőre ugyanazt a jogi terminust használták, ezért valójában a jog vált hazugsággá, az alsóbb társadalmi rétegek pedig ennek a hazugságnak az oltárán áldoztattak fel. Karl Marx i.m. 227. p. Vagyis ezek a szabályok elfogultak és amorálisak.

³² Uo. 228.

³³ Javier A. Trevino i.m. 105. p.

³⁴ Franz Mehring i.m. 33. p.

³⁵ Elég csak arra gondolni, hogy immáron nem lehetett „finom hangvétellű”, tudományos cikkeken keresztül vitázni, csak a nyilvánosságon kívül, ami szükségképpen „durvább hangvétellűvé”, kevésbé tudományossá, ugyanakkor teljesen őszintévé is válik.

³⁶ Ráadásul *Marx* szerint is, az önkény és a valóság eltakarása inkompatibilis a törvény céljával, nevezetesen a nyilvánossággal és az egyetemességgel. Javier A. Trevino i.m. 105-106. p. A kormány egyetértése volt szükséges a szerkesztők kinevezéséhez; a szerkesztő újságíróknak (a meglehetősen homályosan hangzó) „tudományos kvalifikációval, pozícióval és karakterrel”; a cenzoroknak pedig a bizonytalan „ellenőrzött gondolati keretekkel és képességekkel” kellett rendelkezniük. Uo. 106. p.

³⁷ Az úgynevezett ante deliktualis felelősség a tettes-büntetőjog szélsőséges irányzata. Eszerint, ha az érintett személy várhatóan hajlamos bűncselekmény elkövetésére, ezért már a deliktum elkövetése előtt felelősségre vonható. Belovics Ervin, Gellér Balázs, Nagy Ferenc, Tóth Mihály: Büntetőjog I. Általános rész. A 2012. évi C. törvény alapján. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest. 2014. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_Buntetojog/ch01s03.html. Tegyük hozzá, hogy ez abban a korban például az osztrák-magyar büntetőjogban is bevett volt.

„Minden objektív sztenderd megszűnt létezni, mindent személyes relációra redukáltak, és csupán a cenzor jóindulata jelenti az egyetlen garanciát. Hogyan lehet a cenzort felelősségre vonni? A jóindulatot számon kérni? A jóindulat hiánya nem bűncselekmény. Viszont az írók mi fenyegeti? Egzisztenciájának elvesztése. Milyen állam az, amely egész társadalmi osztályok egzisztenciáját egyszerűen a hivatalnokok jóindulatára bízta”.³⁸

A *Rheinischer Zeitung* folyóiratot 1842-ben *Cologne*-ban alapították és közvetlenül megalapítása után *Marx* kilenc hónapra rá szerkesztője lett. A következő évben pedig Ő is aláírta a cenzúraellenes törvény elleni petíciót, ami az említett újságot is cenzúra alá helyezte. A petíció eredménye a folyóirat kormány általi felforgató tevékenység miatti „exkommunikációja” lett. 1842-ben még hat cikkből álló sorozatot publikált a sajtószabadság kérdéséről, illetve annak vagyoni, pénzügyi összefüggéseiről; heves vitákat kiváltva, s nem mellesleg maga a király sem értett egyet a kormány elhatározásaival. Eme cikkekben pedig különböző rétegek (osztályok) reprezentatív megszólalásait prezentálta. Így feltette a kérdést, miszerint a sajtó problémái (ti. szabadságának hiánya) reprezentálja egyúttal a társadalom problémáit is, de ezek a cenzorok gondjait is. Hiszen a cenzorok nem a történelmi-társadalmi folyamatok részei? Vagy rájuk nem hat az idők szelleme?³⁹ Továbbá a publikációk a társadalomnak és nem a vagyonnak szólnak, de ha a kormányzat (vagyonosok) döntenek a megjelenésről, akkor szarkasztikusan szólva a vagyon tartozik a társadalomhoz vagy épp a társadalom tartozik a vagyonhoz (a társadalom a vagyonosoké)?

Ezzel együtt *Marx* azt is hangsúlyozta, hogy a teljesen szabad sajtó a társadalom éber szeme; „egy lelki tükör, amiben az emberek önmagukat láthatják”.⁴⁰ A cenzúrázott lap viszont álszenteskedéshez és passzivitáshoz vezet, mert a cenzúrázás nem válhat a szabadság részévé, a cenzúrázott lap nem is nevezhető egyáltalában sajtónak. „A cenzúrázott sajtó nem más, mint a rabság szörnyetege. (...) Egyetlen módja lehet, hogy a cenzúra intézménye igazolást nyerjen: ahhoz, hogy a szabadság esszenciáját meglássuk, ki kell próbálni annak hiányát”.⁴¹ Az előbbieket kiterjesztve és általánosítva kimondható, hogy a jog esszenciája a szabadság, illetve annak biztosítása, a cenzúrázott jog egy értelmetlen ellentmondás, mivel épp korlátozza a szabadságot: formálisan jog, de igazából nem valóságos jog, semmi több csupán, mint egy rendőrségi, hatalmi intézkedés. „A jogok nem lehetnek a szabadság elleni elnyomó intézkedések, ha azokká válnak, akkor végső soron elnyomó intézkedések minden mozgási szabadság ellenében.”⁴²

„A cenzúratörvény egy értelmetlenség, mert nem a bűncselekményeket akarja büntetni, hanem a véleményeket, mivel az nem más, mint egy a cenzor számára készült formula. Ugyanis nem lenne olyan állam, mely általános jogi terminusokat vezetne be a gyakorlatba, mert azokat a hatóságok átértelmezhetnék. Többek között ez okból a korlátozó szabályokat nem a bíróságokra bízzák, hanem a részletes szabályokat közvetlenül végrehajtó rendőrségre.”⁴³

A *Rheinischer Zeitung* megszüntetése után öt évvel *Marx* figyelme ismét a sajtótörvény felé fordult, Ő *Engelsszel* együtt – miután *Cologne*-ban letelepedtek - újra megalapította a hasonló szellemiségű folyóiratot (*Neue Rheinische Zeitung*) melyben publikált is. A hely, ahol éltek a Kontinens egyik leginkább liberális szellemiségével bírt, elég csupán a feudális terhektől

³⁸ Karl Marx: Comments on the Latest Prussian Censorship. In: Karl Marx – Friedrich Engels: Collected Works. Vol. 1. International Publishers. New York. 1975. 109-131. 129. p.

³⁹ Karl Marx: Debates on Freedom of the Press and Publication of the Proceeding of the Assembly of the Estates. In: Karl Marx – Friedrich Engels: Collected Works. Vol. 1. International Publishers. New York. 1975. 132-181. 145. p.

⁴⁰ Uo. 165. p.

⁴¹ Uo. 162. p.

⁴² Uo. 162. p.

⁴³ Uo. 166. p.

mentesült és a franciák által elfogadott *Code Napoleon*ra gondolni, aminek - legalábbis többek között - köszönhetően körülbelül 220 cikket publikáltak.

A figyelem oka a (*David Justus Hansemann* a porosz gazdasági miniszter által kidolgozott) 1848-ban meghozott porosz sajtótörvény, ami sokkal súlyosabb büntetéseket tartalmazott, és amely a normák közé beemelte a „becsületsértés és a rágalalmazás” fogalmát: minden olyan – bárki által megvásárolható, megkapható – publikált írott állítás, mely állami hatóságot bűn elkövetésével vádol, vagy olyan cselekménnyel, mely a társadalom számára megvetendő”.⁴⁴ (Ennek megsértése három hónaptól három évig terjedő börtön volt, s mi több, ha a becsületsértés állami alkalmazottat hivatali munkájával kapcsolatban érintette, a büntetés mértékét az eredeti felével meg lehetett emelni.)⁴⁵ *Marx* álláspontja alapján „attól a naptól kezdve, hogy a törvény hatályba lépett a hivatalnokok szinte bármit büntetlenül megtehettek: önkényeskedhettek, zsarnokoskodhattak, akár törvénytelen hatósági cselekményeket is megvalósíthattak, letartóztathattak vagy bebörtönözthettek valakit akár törvényes tárgyalás nélkül is, s az egyetlen hatásos kontrollt, a sajtót, hatástalanították”.⁴⁶ Ehhez kapcsolódóan *Engels* ugyanebben a folyóiratban írta, hogy a Porosz Büntető Törvénykönyv 151. szakasza szerint „Aki szemtelenül, arcátlanul, meg nem engedhető módon kritizálja vagy gúnyolja a kormány által hozott törvényeket, az börtönben vagy várbörtönben hat hónaptól két évig terjedő szabadságvesztéssel büntethető”.⁴⁷ Hangsúlyozta, hogy teljesen zavaros, hogy mit jelenthet a *szemtelen*, illetve *meg nem engedhető* kifejezések, hiszen ez személyenként is változhat. Továbbá figyelmen kívül hagyja az egyszerű „*negligencia*” problémáját, mivel bárki publikálhat néha - akár véletlenül, hanyag módon - „szemtelen” mondatokat is egy-egy cikkben; arról nem is beszélve, hogy valaki írhat nem arcátlan, de „nem megengedhető” módon. Ami csak egyet jelenthet: bármilyen kormányzati „baklövés” említése provokatívnak, és így büntetendőnek minősül. Ugyanez a helyzet a „*nem kívánatos*” és a „*gúnyos*” kifejezésekkel, ugyanis az első kvalitatív, a második pedig kvantitatív konnotációt hordoz, noha büntetésük ugyanaz volt. Arról nem is beszélve, hogy a „nem megengedhető” kifejezésnek bármilyen tartalom adható, értelmezése teljesen szubjektív, s innentől kezdve a hivatalnokok és bírák nem az igazságot, hanem az államot (és annak abszolútumát) szolgálták. *Engels* szerint ez már korántsem jogszolgáltatás, hanem a jogalkotás és a rendőrállam mixtúrája, hozzátehetnénk – napjaink fogalmai szerint -, hogy diktatúra. S ez a hatalom szinte egyetlen dolgot szolgál: a felső osztályok további vagyonososodását, előnyök szerzését.

A különféle jogi normák társadalmi alapjainak univerzalitása

Az erdőkben történő „falopás” német és angol büntetését *Marx* és *Engels* univerzalizálta, aminek eredménye, hogy a jog elsősorban a felsőbb osztályok – főként a kapitalizmus - érdekét szolgálják, továbbá a sajtószabadság korlátozása az előbbieket kiegészítőjeként aposztrofálhatóak. *Egyszerűen egy etikailag kifogásolható normát, ami a társadalom csupán egy részének érdekeit szolgálja, többé nem lehetett vita tárgyává tenni, nem*

⁴⁴ Javier A. Trevino i.m. 108. p. A idézőjel használatának oka, hogy a kettő között, ellenben napjaink jogrendszerével, nem tettek jelentős különbséget, a definíció pedig meglehetősen tág értelmezésre adott lehetőséget.

⁴⁵ Karl Marx: The Prussian Press Bill. Edited and Introduced by David Fernbach. Random House. New York.1973. 134-137. 135. p.

⁴⁶ Hangsúlyozta továbbá azt is, hogy a törvény az inkompetens hivatalnokok védelmét szolgálja. Uo. 136. p.

⁴⁷ § 151 [Verkauf unzüchtiger Schriften] Wer unzüchtige Schriften, Abbildungen oder Darstellungen verkauft, vertheilt oder sonst verbreitet, oder an Orten, welche dem Publikum zugänglich sind, ausstellt oder anschlägt, wird mit Geldbuße von zehn bis zu Einhundert Thalern oder mit Gefängniß von vierzehn Tagen bis zu sechs Monaten bestraft. In dem Strafurtheile ist zugleich auf Konfiskation der ausgestellten und der zum Beruf oder zur Verbreitung vorrätigen Schriften, Abbildungen oder Darstellungen zu erkennen. Preussisches Strafgesetzbuch von 1851. <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/StrafgesetzbuchPreussen1851.pdf>. 2020. augusztus 3.

lehet a nyilvánosság előtt kritizálni. Marx pedig mindezt dialektikus értelmezésével a szabályok inherens ellentmondásaként aposztrofálta. Először is a szabályozások az állam etikai értelemben vett megtestesüléséhez képest etikátlan; vagyis maga az állam vált etikai szempontból kétségessé. Másodsor ugyan az új szabályozás a porosz politikai problémákat kritizálhatóvá tette, ám a régi szabályozás, mivel még mindig hatályban volt, továbbra is tiltotta a kritikát; vagyis nem volt szükség a régi rendelkezések e részének módosítására. Harmadsor pedig a cenzúra gátat szab a jog nyilvánosságra hozatalához; vagyis többnyire az alsóbb társadalmi rétegek nem is ismerhetik meg a rájuk vonatkozó szabályokat. (Ugyan a jog nem ismerete nem mentesít annak következményeitől, ám ez a jogelv épp a szegényebb rétegeket sújtja, hiszen ők vannak olyan kulturális helyzetben, hogy többnyire semmi esélyük nincs a rájuk vonatkozó normák megismerésére.)

Egyébként nem melleleg a materializmust és idealizmust, de még a dialektika és a metafizika kérdéseit is érinti, hogy sok esetben nem egyértelműen megválaszolható a filozófiai besorolás, hiszen a kritikai szemlélet inheresen magában hordozza a metafizikát és az idealizmust, noha ezek nélkül is lehet kritikai álláspont, ám könnyebben mérünk valamit egy abszolútumhoz vonatkoztatva. Így például *Marx* és a politikai gazdaságtan összefüggéseivel kapcsolatban *Franz Mehring* arra a következtetésre jutott, hogy pont az Ő álláspontjával szemben nem a gazdaságra alapozta a joggal kapcsolatos következtetéseit, hanem sokkal inkább az igazságosságra.⁴⁸ Ugyanakkor például *Paul Phillips* ezzel ellentétben azt állította, hogy *Marx* csak a jog gazdasági magyarázatát adta.⁴⁹ Természetesen a kérdés a mai napig nincs eldöntve!

⁴⁸ Franz Mehring i.m. 41-42. p.

⁴⁹ Paul Phillips i.m. 13. p.